

Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти; внутрішні умови – це вміння та спроможність учителя добирати, аналізувати, сприймати художні історичні фільми як медіа текст; добирати дидактично доцільні й актуальні для учнів теми фільмів; враховувати особливості глядацької аудиторії та ризики, які можуть завдати фільми фізичному й психологічному здоров'ю учнів; аналізувати образи та події, викладені в сюжетах фільмів й добирати з них ті, які відповідають навчальній програмі; вести методичний супровід фільму, формувати в учнів візуальну грамотність та критичне мислення.

Список використаних джерел та літератури

1. Добірка фільмів для уроків історії України та всесвітньої історії для 5-9 класів: веб-сайт. URL : <https://osvitanova.com.ua/posts/4225-dobirka-filmiv-dliaurokiv-istorii-ukrainy-ta-yvesvitnoi-istorii-dlia-5-9-klasiv>
2. Коноваленко В. Вільне використання літературних і художніх творів без згоди автора у виданнях навчального характеру. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/vilne-vikoristannya-literaturnih-i-hudozhnih-tvoriv-bez-zgodi-avtora-u-vidanniah-navchalnogo-harakte.html>
3. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T222811?an=1>
4. Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства охорони здоров'я № 2205 від 25.09.2020 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>
5. Про медіа. Закон України № 2849-IX від 13 грудня 2022 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

*Гупан Нестор Миколайович
д-р пед. наук, проф.,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

РОЗВИТОК ГЕОПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ СЕМИКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

В останні роки серед населення України суттєво зріс інтерес до геопросторових умінь. Щоденним завданням для багатьох людей є потреба локалізуватись на певній території або прокласти маршрут переміщення транспортними засобами. Значною мірою цю потребу актуалізувала війна,

розв'язана Росією проти України. Карта бойових дій перетворилася на повсякденний атрибут інформаційного простору.

Уміння орієнтуватися в географічних координатах стало шансом на збереження життя не тільки військових, а й мільйонів українських біженців та переселенців, серед яких є й діти шкільного віку. Очевидно, що це актуалізує потребу у формуванні таких умінь у навчанні різних предметів у середній школі.

Державний стандарт базової середньої освіти визначає розвиток в учнів геопросторового мислення, орієнтації в соціально-історичному просторі, виявлення взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього середовища як один з обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної галузі [1]. Цей результат конкретизовано через низку умінь здобувачів освіти конкретного класу, які ускладнюються від одного до іншого року навчання. Проілюструємо це на прикладі умінь, формування яких передбачено Державним стандартом у 5–6 та 7–9 класах (таблиця 1).

Таблиця 1.

Геопросторові уміння учнів 5–6 класів	Геопросторові уміння учнів 7–9 класів
Учень/учениця	
використовує карту як джерело інформації	визначає просторові (територіальні) межі історичних подій, явищ і процесів; встановлює залежності між історичним та географічним просторами
визначає географічне розташування відповідних/указаних природних і соціальних об'єктів	визначає локальний, регіональний, національний і глобальний виміри історичних подій, явищ і процесів
пояснює, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей	визначає зумовленість історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей природно-географічним середовищем
виявляє вплив діяльності людини на навколишнє середовище	встановлює взаємозв'язок між діяльністю людей та станом природного середовища в минулому і сьогоденні
пояснює, що таке громадський простір та його значення для суспільства	пояснює вплив різних чинників на формування громадського простору

Очевидно, що в 7-му класі, з одного боку розпочинається більш системний розвиток комплексних геопросторових умінь, з іншого – у цьому

процесі має бути забезпечена наступність з відповідними результатами, досягнутими учнями в 5–6 класах. За орієнтовну основу може бути взятий такий перелік умінь (таблиця 2).

Таблиця 2.

Геопросторові уміння учнів 7–9 класів	Геопросторові уміння учнів, що розвиваються у 7-му класі
Учень/учениця	
визначає просторові (територіальні) межі історичних подій, явищ і процесів; встановлює залежності між історичним та географічним просторами	1) описує історичні події, явища і процеси за картою 2) позначає на карті історичні події та об'єкти, перебіг подій, явищ, процесів 3) пов'язує історичні факти та артефакти з географічним простором
визначає локальний, регіональний, національний і глобальний виміри історичних подій, явищ і процесів	1) порівнює інформацію з різних карт 2) перетворює інформацію з історичних та географічних карт, іншого умовно-графічного матеріалу в текстову форму і навпаки 3) визначає належність культурно-історичних пам'яток, господарських об'єктів до географічних, етнографічних та історичних регіонів, країн, цивілізацій 4) відстежує і пояснює змінність і варіативність назв об'єктів історичного та географічного просторів
визначає зумовленість історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей природно-географічним середовищем	характеризує діяльність людини у природно-географічному середовищі в різні історичні періоди, наводить приклади впливу людини на природу в минулому і сьогоденні
встановлює взаємозв'язок між діяльністю людей та станом природного середовища в минулому і сьогоденні	формулює висновки щодо наслідків діяльності людини в природі
пояснює вплив різних чинників на формування громадського простору	характеризує стан об'єкта громадського простору за певними критеріями
характеризує колонізаційні та міграційні процеси	визначає причини, описує перебіг, встановлює сутність колонізаційних та міграційних процесів

Будь-яка модельна навчальна програма, розроблена на основі вимог Державного стандарту, повинна ясно і зрозуміло описувати ці результати як бажані для досягнення протягом року в процесі опанування учнями 7-го класу темами історичного курсу. Як приклад наведемо кілька формулювань

модельної програми з історії України для 7-го класу, підготовленої у відділі суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України (таблиця 3) [2].

Таблиця 3.

Розділ модельної програми	Передбачуваний результат навчання
Вступ	<i>Визначає на карті напрямки Великого переселення народів і розселення слов'ян, перебіг подій, явищ, процесів Великого переселення народів та описує їх за картою</i>
Розділ 1. Виникнення Київської держави	<i>Визначає на карті території розселення літописних слов'янських племен на теренах сучасної України та їх сусідів Визначає напрямки походів руських князів/княгині середини IX–X ст. та описує їхніх за картою</i>
Розділ 2. Київська держава наприкінці X – у першій половині XI ст.	<i>Визначає на карті територіальні межі Русі-України наприкінці X – у першій половині XI ст., території, підлеглі Русі-Україні за правління Володимира Святославовича (Великого) та Ярослава Володимировича (Мудрого), описує рухливість кордонів держави Позначає на карті історичні події та об'єкти, перебіг подій, явищ, процесів</i>

Для забезпечення цих результатів навчання наприкінці навчального року необхідна системна робота учнів у цьому напрямі. Забезпечити таку можливість має насамперед підручник як важливий засіб навчання. Очевидно, що сучасний підручник має бути оздоблений достатньою кількістю історичних карт різних типів, які дозволяють повністю локалізувати події, явища і процеси, що вивчаються в історико-географічному просторі. Найбільш зручним, як свідчать опитування вчителів способом розташування карт у підручнику з історії є вміщення їх безпосередньо у текст параграфа.

Багаторічний досвід проєктування підручників засвідчує також необхідність ретельної підготовки кожної карти для її розміщення у підручнику. Вона має бути спеціально адаптована під конкретний підручник: розвантажена від зайвої інформації, яка не передбачена навчальною програмою; забезпечена детальною і зрозумілою для учнів певного віку легендою, яка дозволить їм самостійно (або з допомогою вчителя) опрацювати картографічну інформацію за темою уроку; дизайн карти має бути яскравий з

чіткими і зручними шрифтами, контрастними кольорами, які дають змогу виокремити важливі для засвоєння дані.

Завдання до карт, що супроводжують кожну з них мають складати систему активностей учнів, яка і зможе забезпечити названі вище обов'язкові за Державним стандартом результати навчання. Проілюструємо це на кількох прикладах з підручника «Історія України» (автори О.Пометун, О.Дудар, Н.Гупан), що готується до видання у видавництві «Видавничий дім «Освіта» (таблиця 4) [3].

Таблиця 4.

Параграф підручника	Завдання до карти
§ 1. Східнослов'янські племена та їхні сусіди	Розгляньте карту. Коли і де розселилися східні, південні й західні слов'яни? Назвіть слов'янські племена, що представляють кожну із груп. Яка з них є предками сучасних українців? Чому ви так думаєте? Визначте, які східнослов'янські племена розселилися на територіях сучасних держав – сусідів України.
§2–3. Початки формування державності у східних слов'ян	На якій території формувалася держава із центром у Києві? Яким було її географічне положення і природні умови? Чи сприяли вони економічному розвитку цієї території? Чому? Які племінні союзи проживали на цій території? Що можна сказати про розміри держави, що сформувалася? Чому?
§ 6. Київська держава за часів Володимира Великого	Покажіть на карті: 1) землі, завойовані Володимиром; 2) кордони Русі-України за правління Володимира Великого. Назвіть географічні орієнтири (моря, річки, племена тощо), з якими сусідила держава. Обговоріть, які завдання, на вашу думку, постали у внутрішній політиці Володимира у зв'язку з розширенням кордонів.

Наведені приклади переконливо ілюструють потенціал підручника у реалізації завдань Державного стандарту базової середньої освіти у напрямі розвитку геопросторового мислення учнів в усьому багатоманітті передбачуваних умінь і навичок. Очевидним є те, що мова йде не лише про елементарні навички «показати», «локалізувати», «знайти» тощо, але й про досить серйозні мисленнєві операції, що учні виконують з опорою на карту як джерело візуальної інформації, це зокрема аналіз, визначення просторових і причинно-наслідкових зв'язків, прогнозування, синтез інформації кількох джерел та ін.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886
2. Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Серова Г. В.). URL : https://osvita.ua/doc/files/news/901/90134/Istoriya_Ukrayiny_7-9_kl_Pometun_ta_in-0.pdf
3. Пометун О., Дудар О. В., Гупан Н.М. Історія України: підручник для 7 класу закладів загальноосвітньої середньої освіти. К.: Видавничий дім «Освіта», 2024. 212 с.

*Кравченко Світлана Миколаївна,
канд. іст. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Інтеграція (від лат. *integratio* – відновлення, спогад, *integer* – цілий) – об’єднання в ціле будь-яких частин, елементів. Цей процес являє собою високу форму реалізації міжпредметних зв’язків на якісно новому етапі навчання. Інтеграція не заперечує предметної системи навчання – вона є потенційним шляхом її вдосконалення, подолання недоліків і спрямована на поглиблення взаємозв’язків і взаємозалежності між предметами [1, с. 49].

Інтеграційні процеси спрямовані на формування цілісної системи знань і вмінь особистості, розвиток її здібностей та потенційних можливостей. Інтеграція знань серед інших дидактичних засобів, допомагає сформувати єдину картину щодо предмета вивчення навчальної дисципліни, за допомогою загальних методів дослідження, які дають змогу систематизувати набуті знання. Завдяки використанню інтегративних форм та методів навчання, здійснюється індивідуальний підхід до вивчення окремих предметів, який дає змогу поєднувати набуті базові знання з суб’єктивним досвідом здобувачів освіти [5, с. 234].

Ідея інтеграції освіти приваблює багатьох учених як в Україні, так і за кордоном. Сучасна педагогічна наука вважає інтеграцію одним із головних дидактичних принципів, який у цілому визначає організацію освітніх систем. Сьогочасна освіта відображає напрям розвитку української держави,